

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Beslut

Datum 2018-11-05
Dnr RAÄ-2018-3025

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Drottningkärs sjökastell, Drottningkär 1:2, Karlskrona kommun, Blekinge län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Drottningkärs sjökastell.

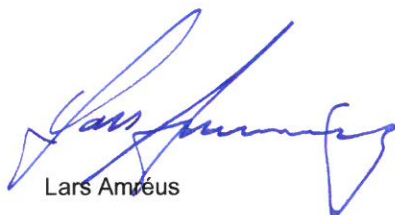
Redogörelse för ärendet

Drottningkärs sjökastell är statligt byggnadsminne sedan 1935 med av regeringen 2007 fastställda skyddsbestämmelser. Riksantikvarieämbetet bedömer att dessa bör uppdateras så att anläggningen i sin helhet har relevanta skyddsbestämmelser.

Ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna remitterades 2018-08-31 till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som inte haft något att erinra mot förslaget.

Beslut i detta ärende har fattats av riksantikvarien Lars Amréus efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även överantikvarien Knut Weibull, avdelningschefen Qaisar Mahmood och t.f. enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.

Riksantikvarieämbetet
Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Lars Amréus

Jan Karlsson

Bilaga:

Skyddsbestämmelser med bilaga

Kopia till:

Länsstyrelsen i Blekinge län

Blekinge museum

Karlskrona kommun

RAÄ/Bebyggelseregistret

Bilaga 1, RAÄ dnr RAÄ-2018-3025, 2018-11-05

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Drottningkärs sjökastell, Drottningkär 1:2, Karlskrona kommun, Blekinge län

Det statliga byggnadsminnet Drottningkärs sjökastell omfattar hela fastigheten Drottningkär 1:2, se bilaga.

I anläggningen ingår följande delar, se bilaga 2:

Donjonen, huvudvallen, bastioner, kurtiner samt synliga och under mark dolda utanverk
Kommendantshuset
Konstapelns hus
Jordkällare
Klockstapel

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Mark inom det avgränsade området får inte väsentligt ändras. Anläggningen ska hållas fri från tillkommande vegetation.
2. Anläggningen i sin helhet ska vårdas och underhållas så att den inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till anläggningens egenart.
3. Anläggningen får inte helt eller delvis rivas, raseras, igenfyllas eller på annat sätt förändras. Ingen åverkan får göras i fästningens dräneringsystem. Utvändiga ytskikt får inte tas bort, övertäckas eller på annat sätt förändras.
4. Anläggningen får inte ytterligare bebyggas.
5. Inne i anläggningen får ingrepp eller rivning inte göras i murverk och stomme. Murverk och stomme får inte heller ersättas med andra material.
6. I försvarsverken får rumsindelning inte förändras. Ursprunglig rumsindelning i Kommendantshuset får inte heller förändras.
7. Äldre fast inredning i Donjonen, Kommendantshuset och Konstapelns hus får inte tas bort, byggas om, göras ingrepp i eller på annat sätt förändras så att det kulturhistoriska värdet minskar.
8. Invändiga ytskikt får inte tas bort, övermålas, övertäckas eller på annat sätt förändras. Även invändigt underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart och med sådan varsamhet att det kulturhistoriska värdet inte minskar.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll av anläggningen* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla anläggningen i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller putsning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till anläggningens egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en anläggning, byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med *förändring* avses till exempel rivning av väggar, trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar till exempel dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, eldstäder och kakelugnar.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av färg, även underliggande lager liksom obehandlade ytor.

Motivering

Karlskrona är ett utomordentligt väl bevarat exempel på en örlogsstad inspirerad av anläggningar i andra länder. Karlskrona har i sin tur tjänat som förebild för andra anläggningar i Europa med liknande uppgifter. Örlogsbaser spelade en viktig roll under de århundraden när storleken på ett lands flottstyrka var en avgörande faktor i europeisk realpolitik, och Karlskrona är den bäst bevarade och mest kompletta av de som finns kvar.

Under stormaktstiden på 1600-talet ökade behovet av en flottbas i Sydsverige för att kunna hålla ihop och försvara landet, som omfattade nuvarande Finland, Estland, Lettland samt områden i norra Tyskland. Till Karlskrona kallades tidens främsta experter i befästningskonst under ledning av Erik Dahlberg för att bygga upp en modern flottbas med nya tekniska lösningar. Staden anlades enbart med tanke på det strategiska läget mitt i Östersjön.

Karlskrona grundades 1680 och var en av den tidens modernaste och mest effektiva flottbaser. Stadens skeppsbyggeri, arkitektur, stadsplanering och anläggnings- och försvarsteknik väckte under 1700-talet stor uppmärksamhet i hela Europa. Den

teknologiska och arkitektoniskt säregna varvsanläggningen var under mer än 100 år Östersjöområdets militärindustriella centrum.

Karlskronas marina och maritima arv har förts vidare till vår tid med över 300 års obruten verksamhet. Såväl örlogsbas som skeppsvarv har brukats kontinuerligt sedan grundläggningen. Hela området med örlogsstadens centrala delar med varvsområdet, marinbasen och den omgivande försvarsanläggningen är en provkarta på 300 år av befästningskonst. Karlskrona har, i motsats till liknande örlogsbaser på andra håll i Europa, levt vidare och utvecklats.

En kontinuerlig användning och det faktum att miljön varit förskonad från förstörelse i form av krigshandlingar och brandkatastrofer medför att byggnader och anläggningar är synnerligen välbevarade. Sammantaget är miljön som helhet unik, både i ett nationellt och i ett internationellt perspektiv. Karlskrona togs upp som världsarv av UNESCO 1998.

Kastellet har varit en viktig hörnsten i Karlskrona örlogsbas fasta försvar och den fortifikatoriska spärren i det stora inloppet till örlogsstaden har alltid haft stor betydelse. Sedan den uppfördes har spärren flera gånger förstärkts, varvid tyngdpunkten växlat mellan Drottningkärs kastell och Kungsholms fort.

Drottningkärs kastell är mycket välbevarat. Den främsta orsaken till detta är fästningens gedigna konstruktion. Ena annan orsak är att huvudförsvaret av inloppet till Karlskrona tidigt kom att flyttas österut till Kungsholmen med dess större möjligheter till utbyggnad, vilket gjorde att Drottningkärs fick stå orört.

Drottningkärs kastell är i sin helhet ett mycket välbevarat och unikt exempel på 1600-talets befästningskonst i Sverige. Kastellet är därmed också mycket viktigt ur befästningshistorisk synvinkel. Donjonens tunnvalvda batterivåning utgör en nära nog orörd fortifikatorisk miljö från 1600-talet. Det välbevarade dekormåleriet på vägghelena i kommandantens sal, som tillkom vid tiden för kastellets fullbordande, har ett stort värde.

Kastellet är av stor betydelse då det är ett av de tydligaste och bäst bevarade exemplen på ett fortifikatoriskt koncept skapat av Sveriges mest framstående fästningsbyggare Erik Dahlberg.

Vid sidan av det fortifikatoriska inslaget har kastellet ett arkitektoniskt värde och kvalitet utöver det vanliga. Byggnadstekniskt bär fästningen vittnesbörd om gott traditionellt byggande med genomgående gedigna material.

Kastellet har ett spektakulärt läge vid inloppet till örlogsbasen och är ett populärt besöksmål och dess relativt måttliga skala och tydliga uppbyggnad erbjuder den besökande en synnerligen pedagogisk överblickbar fortifikatorisk miljö.

En viktig orsak till att kastellet är så välbevarat är att man tidigt uppfattade de fortifikatoriska förtjänsterna liksom den helgjutna arkitektoniska gestaltningen av kastellet. Man har respekterat detta och undvikit större ombyggnader, istället har kastellet ägnats en kontinuerlig omvårdnad genom sekler.

Fästningarna i och kring Karlskrona har aldrig varit utsatta för fientliga anfall. Dessutom har de i ringa grad blivit påverkade av stadens utbyggnad. De välbevarade befästningarna ger därför en god bild av den svenska befästningskonstens utveckling under mer än tre århundraden.

Kort historik

Örlogsstaden Karlskrona grundades 1680 i en tid då Sverige var en stormakt i Europa med besittningar runt hela Östersjön. Karlskrona hade ett strategiskt läge i försvaret av riket och på kort tid byggdes en sammanhängande helhet med befästningar, hamnar och skeppsvarv och en civil stad. Läget valdes för att flottan skulle kunna löpa ut tidigare på våren i isfria vatten och försvara de svenska besittningarna på andra sidan Östersjön.

Arbetet med befästandet av den nya staden Karlskrona inleddes omgående. En serie av befästningar byggdes från slutet av 1600-talet och framåt, dels på Trossö och anslutande öar och dels i havet. I enlighet med fortifikationsingenjören Erik Dahlbergs befästningsplan inleddes arbetet med att befästa inloppet till Karlskrona med uppförandet av Drottningkärs kastell och Kungsholms fort som bildade det yttre skyddet av inloppet. Närmare örlogsbasen och varvet byggdes de inre befästningarna på Koholmen, Ljungskär och Mjölmarholmen.

Spärren för det stora inloppet och de övriga smärre inloppen byggdes ut och moderniserades för att möta utvecklingen av vapentechnik och krigstaktik. Det dröjde en bit in på andra hälften av 1700-talet innan man betraktade Drottningkärs kastell som färdigt och i fullt stridsdugligt skick. På 1730-talet uppfördes en träbyggnad för kommandanten på norra delen av kastelets borggård och på 1740-talet byggdes ett corps de garde av trä på södra delen.

Enligt en bestyckningsplan från 1795 fanns totalt 90 stycken pjäser på kastelet. Antalet kanoner har växlat under åren. 1854, i samband med Krimkriget, utökades garnisonen kraftigt, under kriget fanns det 73 pjäser på kastelet. Donjonen användes då som förläggning under den varma årstiden för 400 man.

Kastelet var krigsrustat under åren 1710, 1719, 1741-43, 1788-90, 1808-11 samt under Krimkriget 1854-55. Garnisonen uppgick 1801 till nära 250 man och omfattade som mest år 1854 610 man.

Mellan åren 1831-36 inrättades en karantänsinrättning på kastelet. För ändamålet uppfördes två, senare rivna byggnader, i enkelt utförande på borggården.

1871 utdömdes kastelet som fästning och Kungl. Maj:t beslutade att det enbart skulle användas som förläggning för trupp och som förråd. 1877 beslutades att all bestyckning skulle tas bort.

På 1870-talet pågick arbetena med att försänka stora inloppet till Karlskrona. Man fyllde ut med sprängsten söder om kastelet i riktning mot Kungsholmen. För transporter av sten från Aspö anlades vid tiden en vägbank mellan Aspö och kastelet. 1885 uppfördes ett hus för laddning av minor strax norr om kastelet invid båtbyggnaden. Minorna forslades på decauillespår och förvarades i Donjonen.

Under första världskriget bestyckades huvudvallen med tre stycken 12 cm kanoner. Dessa togs bort på 1920-talet. Donjonen nyttjades vid tiden som förläggning.

Fram till 1993 förvaltades kastelet av dåvarande Fortifikationsförvaltningen. Två viktiga insatser av bevarande gjordes mot slutet av förvaltningen: dräneringen av borggården förbättrades och gården fick ny beläggning av kullersten. Huvudvallen försågs med ett skyddande tätskikt dolt under ett rekonstruerat kanondäck lika det som fanns så sent som 1799.

Sedan Statens fastighetsverk övertagit förvaltningen initierade verket 1996 framtagande av en plan för levandegörande av kastellet. Många av dessa idéer har sedan succesivt förverkligats efter omfattande restaurerings- och vårdarbeten kring sekelskiftet år 2000. Toaletter inreddes i huvudvallen, Kommendantshuset försågs med nytt kök och salens väggpaneler framtogs och konserverades. Det inreddes en serveringslokal i Norra krutmagasinet och i Södra krutmagasinet restaurerades väggarnas täckning med brädor, då lokalen inreddes som utställningslokal.

Vidare skedde muddring av vattenytorna mellan Aspö och kastellet. Bron mellan utanverken och Donjonen återuppbyggdes och vägbanken togs bort 2009. En entrébyggnad för besökare har också uppförts på Aspö.

Beskrivning av anläggningen

Donjonen

Donjonens stomme är uppförd av gråsten i murar och arkadpelare och av kalksten i valv och vissa väggar. Även taklisten är av gråsten. Kalksten har också använts i det långa tunnvalvet i översta våningen, i valv över trapplopp och andra utrymmen i flygelpartierna. Kalkbruk har mestadels använts vid fogningen.

Donjonens yttermurar åt norr, söder och öster lutar inåt och har en ansevärd tjocklek. Vid basen är de ca sex meter och på tredje våningen ca fyra meter. Donjonens s.k. bombfria valv av murverk är ca tre meter tjockt.

Takytans ursprungliga beläggning av brädor var förmodligen ett provisorium i väntan på en mer permanent täckning av kalkstensflis som blev klar 1762. Redan fyra år senare restes ett skyddstak av trä över flistäckningen som tydligen svår att få tät. Taktäckningen har växlat genom åren med tegel, kopparplåt och skiffer. Norra flygelpartiet lades om i början av 1990-talet med nytt skiffer i sexkantsmönster och taket i sin helhet lagades 2003-4.

I bottenvåningen finns på vardera sidan om ingångsvalvet i byggnadens mitt två krutlogement. Ingångarna till logementen har två dubbelportar av trä. De yttre portarna är plåtbeslagna på utsidan och de inre är läderklädda på insidan. Golven i logementen är belagda med plank. Troligen var golvkonstruktionen luftad, då det finns ventiler i yttermuren mot borggården. De murades igen på 1800-talet, men togs åter upp 1997. Det ursprungliga bjälklaget av trä mellan krutlogementen och våningen ovanför finns inte kvar. Bjälklaget är ersatt med låga tegelvalv från mitten av 1800-talet. Ursprungligen fanns förbindelse mellan krutlogementen och övriga rum på våningen. Dessa muröppningar som varit igensatta, togs åter vid restaureringen i slutet av 1990-talet. Trapporna i de identiskt utformade flygelpartierna leder upp till Donjonens båda övervåningar. Alla utrymmen i trapphusen är välvda, golv och trappsteg är belagda med kalkstensplattor.

Våningsplanet en trappa upp delas på mitten av huvudportens höga valv och de två delarna saknar därmed förbindelse med varandra. Våningsplanet är liksom de övriga symmetriskt utformat kring fästningens mittaxel. Lokalerna på våningsplanet fungerade troligen som förläggning för manskapet. Ingångarna och förbindelserna med huvudvallen finns i de två flygelpartierna. Våningen har golv av grova plank på ett regelsystem som numera bärs upp av valven i krutlogementen. De yttre rummen på planet var ursprungligen avsedda som förbindelsegångar till de planerade, men inte utförda tornen i bastionerna Hedvig och Ulrika.

Donjonens övervåning – batterivåningen – består av ett enda stort utrymme i byggnadens

hela längd. Det är utformat som en tunnvalvd hör korridor med lägre tunnvalvda sidonischer och rum, där kanonerna stod uppställda. Det fanns plats för elva kanoner i vardera riktningen mot Aspö och ut mot havet. Dessutom fanns en embrassy på vardera gaveln för eldgivning mot strandlinjen.

Höjden i korridoren, drygt fem meter, behövdes förmodligen för att neutralisera tryckvågor från kanonerna samt för uppsamling av krutgaser. Embrassyerna åt sjösidan blev förminskade och inklädda med trä under 1800-talet, bara den mittersta är oförändrad i sin storlek. Troligen användes denna för att transport av kanonerna upp och ner från batterivåningen.

Golven i batterivåningen är till stora delar ursprungliga. Utmed väggarna löper en ”golvsokel” – en på flatan lagd plank. Några av batteriplatserna har i sin tid blivit putsade och spår av mellanväggar syns. Detta är troligen rester från den tid då Donjonen användes som förläggning av trupp.

Huvudvallen med logement

Huvudvallen är U-formad och sammanbunden med Donjonens huvudpartier, detta gör att borggården är helt omsluten. Huvudvallens kanoner med sin låga placering skulle sänka fientliga fartyg med genom skott i vattenlinjen. Huvudvallen innehåller valvda rum – bombfria lokaler – som användes som förläggningsrum för officerare och manskap. Två av utrymmena är kupolvalvda.

Vallen är byggd under två skeden, vilket också kan avläsas i muren mot borggården. Ett kort stycke av den norra delen blev först färdig under 1600-talets sista år. Den övriga delen färdigställdes under 1720-30-talen och i ett förenklat utförande. Den första delen har en bearbetad fasad, medan de senare tillkomna delarna är murade i en grövre teknik.

De flesta utrymmena i huvudvallen är tunnvalvda och har öppna spisar, vars rökgångar mynnar ut uppe på vallen. Det kvadratiska rummet i mitten av valvet är högre än de övriga, försedd med två spisar och kryssvalvt. Ursprungligen hade det också två fönster mot borggården och en utgång mot havet.

I vallens vinklar finns två kupolvalvda rum, i det norra finns två bakugnar bevarade och i det södra finns en bakugn, men något raserad. Dessa rum hade även förbindelse med de båda bastionerna mot havet, bastion Kristina och bastion Maria.

Bastionerna och kurtinerna

De fyra bastionerna och de två kurtinerna däremellan är ca fyra meter tjocka vid baserna och murade av gråsten som fästningen i övrigt. Murarna är egentligen kraftiga stödmurar för fyllnadsmassor på vilka batteriplatserna byggdes. Batterierna skyddas bakom bröstvärn som består av en låg jordvall med en stödmur av kalksten. Genom bastion Kristina går förbindelsevägen från borggården till de norra försvarsverken. Förbindelsen fortsätter genom bastionen där den utgör passage till hamnen. En motsvarande förbindelse fanns genom bastion Maria som numera är igenfylld.

År 1810 tillkom embrassyerna i bastion Hedvig och i södra kurtinen. Dessutom försågs huvudvallens södra sida med en jordvall med embrassyer. Denna vall har senare schaktats bort.

Pivoter av järn för kanonlavetter finns innanför bröstvärnen på bastionerna Ulrika och Kristina samt på den mellanliggande kurtinen. Bastionernas och kurtinernas bröstvärmurar har karaktär av kallmur av Ölandsflis. De har med tiden blivit

oregelbundna och utslätade.

Borggården

Borggården har genomgått förändringar genom årens lopp. Dess ursprungliga utseende och beläggning är inte helt klarlagd, men var sannolikt en hårdgjord yta med sten eller grus. Eventuellt fanns redan från början en trädgård i anslutning till Kommendantshuset.

De båda kvarvarande brunnarna finns markerade på relationsritningar sedan 1730-talet liksom även Kommendantshuset. Det på 1970-talet rivna corps-de-gardet, som låg på gårdens södra sida, byggdes 1748. Grunden finns dock kvar under dagens markyta.

I närheten av Kommendantshuset står en mindre klockstapel samt en brunn, båda uppfördes i början av 1900-talet.

Gården har i nutid försetts med nya dräneringskanaler, både längs huvudvallens insida och längs Donjonens östra sida. Dessa är anslutna till äldre dräneringskanaler som också rustats upp. Även markbeläggning, gångytor, klockstapel och täckningar av brunnar har under senare år rustats upp.

Kommendantshuset

Kommendantshuset uppfördes mellan åren 1723-34. Det byggdes för att under fredstid ge kommendanten en drägligare bostad än de mörka och fuktiga lokalerna i huvudvallen. Byggnaden är förändrad sedan 1700-talet. Förslagsritningen från 1723 visar en enkel timmerbyggnad med pyramidtak. Det nuvarande taket är ett brant plåttäckt sadeltak. Planlösningen överensstämmer dock med ritningen, även om huvudmåttan är ändrade. Fasaderna är klädda med rödtjärad stående panel, fönster och fönsterluckor är vitmålade. År 1999 restaurerades huset invändigt, nytt kök och personalutrymmen anordnades. Året efter slutfördes restaurering av byggnadens sal. Vid arbetet påträffades dekorationsmålningar under flera lager av tapeter. Verandan med korrugerat tak av plast som uppförts på 1970-talet revs i samband med dessa arbeten. Taket är i sen tid belagt med svartmålad bandplåt. Fotrännor är också utförda av svartmålad stålplåt.

Utanverk

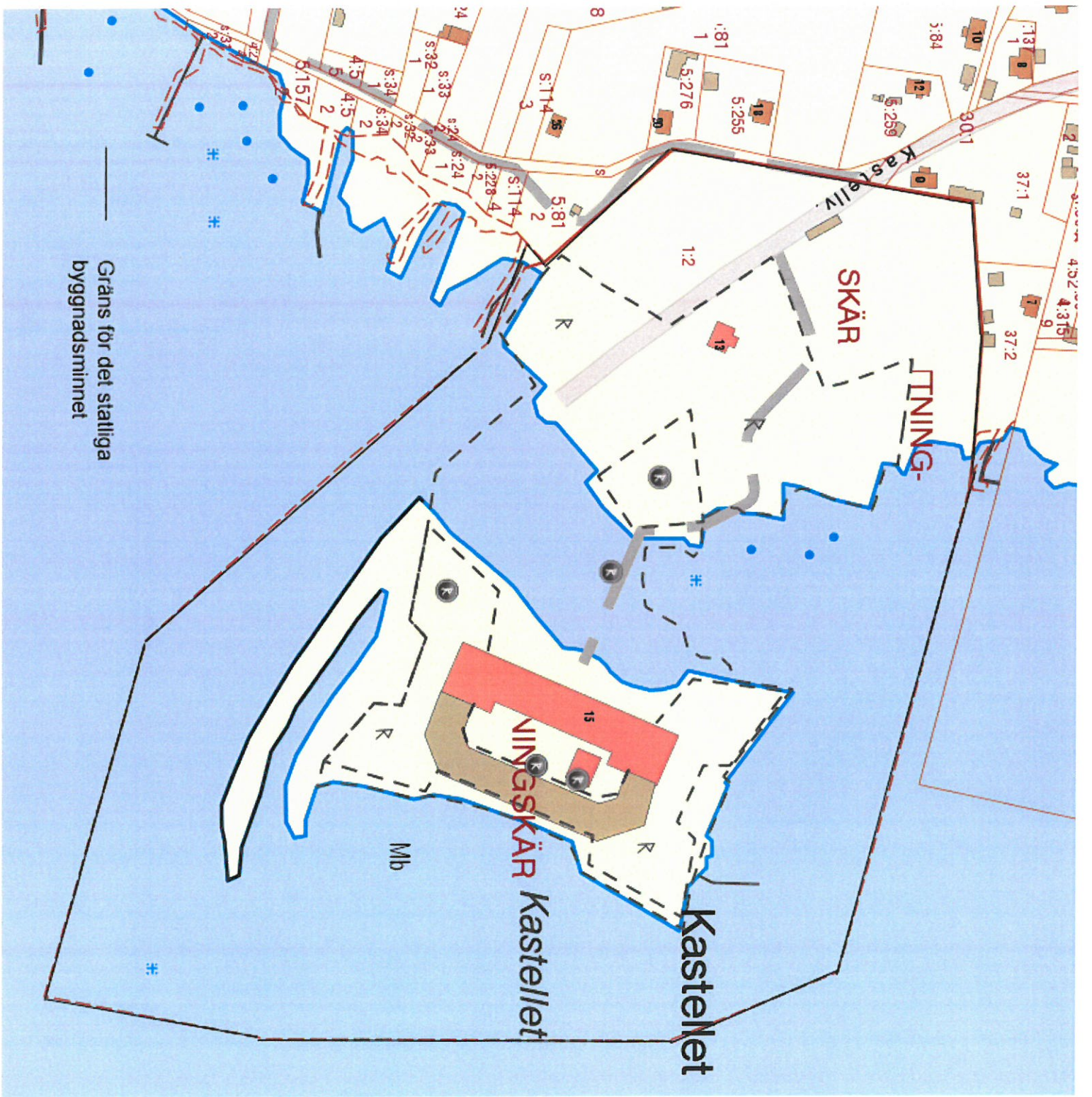
Huvuddelen av utanverken, ravelin, lynnetter och glacis, finns fortfarande kvar om än något utsuddade i konturerna och delvis övertäckta av den vägbank som uppfördes på den södra sidan på 1870-talet. Träbron från utanverken till Donjonen, som varit borta sedan den vägen byggdes, återuppbbyggdes i början av 2000-talet.

En vågbrytare har anlagts på den södra sidan av kärnfästningen. Under årens lopp har man försökt skydda de mest utsatta delarna genom en succesiv påfyllnad med sprängsten längs yttermurarnas baser. Söder om vågbrytaren finns ytterligare en utfyllnad av sprängsten som är en rest av en banvall för en smalspårig järnväg som byggdes under 1870-talet för att transportera fyllnadsmassor till arbetet med försänkning av Kungsdjupet.

Konstapelns hus

De äldsta delarna av byggnaden uppfördes i slutet av 1700-talet. Byggnadens västra del byggdes först, senare har den byggts till mot öster och även försetts med lägre utbyggnader på den norra sidan. Den äldsta delens putsade gavel är synlig i några utrymmen i den tillbyggda delen. Delar av en korsvirkesstomme är också synlig på insidan i den östra delen. Byggnadens interiör har under årens lopp byggts om vid flera tillfällen. Äldre ytskikt finns dock kvar bakom sentida tapeter och pappspänningar. Fasaderna är vitputsade och huset har ett brant sadeltak lika Kommendantshuset.

Häcken i trädgården följer glacisens inre begränsningsmur. Till byggnaden hör även en jordkällare, delvis ingrävd i glacisens mur. Källaren är uppförd av gråsten med ett grästäckt sadeltak. En äldre stengärdesgård avgränsar tomtområdet mot anslutande tomtmark och vägar.

Gräns för det statliga byggnadsminnet

